

نقطه نظر / نقد نظر

گردشگری شبانه؛ اقدامی راهبردی یا نمایشی در مدیریت شهری؟

فرونوش مخلص*

دکتری منظر شهری، دانشگاه پاریس ۸، فرانسه/پژوهشکده نظر، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۶/۲۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۱۸ تاریخ قرارگیری روی سایت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۱

چکیده | با روند گسترش شهرها و تغییر نظام شهرنشینی، مدت زمان فعالیت شهروندان در شهر افزایش یافته و بخشی از فعالیت‌های روز در شب ادامه خواهد یافت. از این حیث شب فرصتی برای تعریف مجدد منظر شهر در بازه‌ای از زمان است که تعریفی متفاوت از اجتماع شهری و گردشگری شهر را ارائه می‌دهد. اصطلاح «گردشگری شبانه»، به مکان و زمانی اشاره دارد که گردشگری در آن رخ می‌دهد. بنابراین این ارتباط گردشگری نه با ماهیت فعالیت‌های گردشگری و انگیزه‌های آن، بلکه با زمانی که این اعمال در آن انجام می‌شوند و حدود مکانی آن‌ها، مطرح می‌شود. علی‌رغم تدوین «طرح جامع منظر شبانه»، در اسناد رسمی و ادبیات دانشگاهی، هنوز تعریف درستی از اصطلاح «گردشگری شبانه» ارائه نشده و تحلیلی از دسته‌بندی انواع گردشگری شبانه از حیث نوع مخاطب، گزینش مکان مناسب و نوع فعالیت در بازه زمانی شب صورت نگرفته است. در بسیاری از شهرهای جهان، گردشگری شبانه به عنصر اصلی رقابت‌پذیری گردشگری در شهر تبدیل شده و سهم اقتصادی مهمی را در اقتصاد شهری به خود اختصاص داده است. مطالعات موجود در طرح جامع منظر شبانه بر روی اقدامات تزئینی و فضاهای خاصی تمرکز دارد، درحالی‌که رویکردی به زمان‌بندی‌های متفاوتی که شب را می‌سازند و تفسیری واقع‌گرا نسبت به گردشگری شبانه و تأثیرات آن وجود ندارد.

واژگان کلیدی | منظر شبانه شهر، گردشگری شبانه شهر، نورپردازی شهری، مدیریت شهری.

یافته و بخشی از فعالیت‌های روز در شب ادامه خواهد یافت. از این حیث شب فرصتی برای تعریف مجدد منظر شهر در بازه‌ای از زمان است که تعریفی متفاوت از اجتماع شهری و گردشگری شهر در آن وجود دارد. منظر شبانه این امکان را فراهم می‌کند که سلسله‌مراتب عناصر شهر در بازه‌های مختلف روز معنابخشی شود و نحوه نمایش این عناصر در برنامه‌های گردشگری شبانه شهر موردتحقیق قرار گیرد.

بدنه نقد

در دهه‌های اخیر، وضعیت شب شهری که از آن به منظر شبانه

مقدمه و بیان مسئله | در راستای پویایی شبانه شهر آیا رویکردهای نمایشی و تزئینی منظر شبانه، می‌تواند اقدام مؤثری برای آن باشد؟ تا قبل از دوره ناصرالدین شاه قاجار، منظر شب در شهرهای ایرانی مفهومی جز روشنایی معابر اصلی با هدف حفظ امنیت شهر را در بر نداشته است. در اواسط دوره قاجار با به‌کارگیری چراغ‌های گازی در مرکز شهر و خیابان‌های اطراف آن، منظر شبانه شهر مفهومی جدید از هویت‌بخشی به شهر را تعریف کرد. با تغییر نظام شهرنشینی و گسترش شهرهای امروز به ویژه کلانشهرها، مدت‌زمان فعالیت شهروندان در شهر افزایش

*نویسنده مسئول: farnooshmokhles@gmail.com، ۰۹۱۲۸۹۰۷۳۵۹

طراح است که صلاحیت اظهارنظر درباره ابعاد اجتماعی و فرهنگی فضای ادراکی را به خود اختصاص داده است. درحالی که حیات شهر وابسته به منظر آن است و امری کالبدمنا نیست (تصویر ۱).

در بحث روشنائی شبانه شهر، می‌توان با توجه به پهنه‌های کارکردی و معابر، جهت تأمین روشنائی و ارتقاء امنیت در سیاست‌های تفکیکی، روشنائی شهر را در کالبد آن مدیریت کرد. اما در خصوص منظر شبانه، شناخت ویژگی‌های اختصاصی زندگی شبانه و مکانیابی صحیح مدیریت آن‌ها، از اصول مهم و اولیه طرح خواهد بود. برخی از فعالیت‌های روز و شب برهم انطباق دارند. اما در شب به دلیل محدودتر شدن فعالیت‌ها و فضاهای مکث، از نظر ادراکی رابطه متمرکزی بین قلمرو فعالیتی و فضای ادراکی مخاطب نسبت به بازه زمانی روز پدید می‌آید. در شب، تمرکز بیشتری بر فضاهای مکث صورت می‌گیرد و از نقاط عطف پویایی منظر شبانه هستند. در این فضاها روابط صمیمانه‌تر میان انسان و فضای شهر نمود پیدا می‌کند، چون فاکتورهای مداخله‌کننده دیگر محو می‌شوند و انسان با فضای بلافصل در ارتباط قرار می‌گیرد. این فضا در شب، منظری متفاوت از روز را برای گردشگر به نمایش خواهد گذاشت. منظر شبانه فرصتی را برای تجدیدنظر در کیفیت بصری و ادراکی منظر شهری با ایجاد ارتباط معنایی جدید در قلمرو شبانه ایجاد می‌کند. آنچه در این منظر باید مورد توجه باشد، تاریکی فضا و اقدامات جهت روشنائی نیست بلکه تغییرات ادراکی فضا و تعیین قلمرو فعالیتی و گردشگری در شب هنگام است.

از این حیث سیاست‌های شهری در منظر شبانه را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: مواردی که بر شهر در شب تأکید دارند و مواردی که زندگی شبانه شهر را تحریک می‌کنند. آنچه از اجتماع شبانه یاد می‌شود، از مواردی است که بر شهر در شب تأکید دارد و از شروط لازم برای منظر است. شرط اقتصاد شبانه از شروط کافی و از عوامل محرک زندگی شبانه خواهد بود. در تحلیل این دو سیاست توجه به این نکته حائز اهمیت است که گستردگی حیات روز و شب شهر از حیث پهنه‌های فعالیت اجتماعی و گردشگری تفاوت دارند. کنش‌های شهر در شب، نشان‌دهنده پهنه منظر شهری محدودتری نسبت به حیات روز است که دسته‌بندی فضایی گزینش‌شده و متمرکزی را ارائه می‌دهد. نمی‌توان به تبعیت از طرح جامع شهری، فضاهای شبانه را نیز بر مبنای پهنه‌های کارکردی تقسیم‌بندی و پس از آن با اقدامات تزئینی به دنبال پویایی گردشگری شبانه در شهر بود. بنابراین گزینش مکان بر اساس هویت آن در فرایند ادراک اجتماعی، ساختارهای مفهومی و کارکردی شهر از

یاد می‌کنیم، تغییر کرده است. شب در سیاست‌های شهری که مدت‌ها به‌عنوان یک موقعیت حاشیه‌ای در نظر گرفته می‌شد، اهمیت فزاینده‌ای یافته‌است. توسعه گردشگری شبانه به‌عنوان یکی از محورهای توسعه گردشگری شهری با تغییرات دامنه مکان و زمان فعالیت شهری همراه است (Giordano, Nofre Mateu & Crozat, 2018). در سال‌های اخیر در کشورهای مختلف مانند فرانسه اقدامات متعددی در سطح محلی و ملی برای برجسته کردن بُعد گردشگری شب انجام شده‌است. در واقع، شب شهری اکنون با روش‌های متعدد گردشگری مشخص می‌شود و به عنصری جذاب برای طیف گسترده‌ای از جمعیت‌های گردشگر تبدیل شده است (ibid.). امروزه مدیریت منظر شبانه در شهرها به یک مطالبه شهری و مدیریتی تبدیل شده و برنامه‌ریزی شبانه و جذابیت شهرها در شب موضوع مهم سیاست‌گذاری شهری است که در قالب موضوعی تخصصی برای آن در برخی شهرهای جهان برنامه «طرح جامع منظر شبانه» تهیه شده است.

«بهناز امین‌زاده»، مدیر برنامه «طرح جامع شبانه تهران» در توضیح برنامه‌های طرح منظر شب، با بیان اینکه رویکرد طرح را براساس نیاز جامع شهر تهران تدوین کرده‌اند اذعان می‌دارد که این طرح نه فقط با تکیه بر منظر و ظاهر شهر بلکه براساس حیات شهر نیز تدوین شده است. از همین رو الزامات اجرای این طرح شامل الزامات اجتماعی و فرهنگی است و همچنین جنبه‌های زیبایی بصری از جمله نورپردازی مورد توجه قرار گرفته است. از سوی دیگر الزامات عملکردی نیز به سبب وجود گردشگران در شهرها از دیگر جنبه‌های الزام‌آور این طرح بوده که مورد توجه قرار گرفته‌است (جمشیدیان، ۱۳۹۷).

برنامه طرح جامع شهر را به فضاهای خردی همچون خیابان‌ها، میادین، مراکز فرهنگی، مراکز تفریحی و چندمنظوره تقسیم کرده است. جهت پویایی شهر در شب، شهر را بر اساس پهنه‌های کارکردی (مذهبی، گردشگری، تفریحی) در مناطق ۱، ۳، ۶ و ۱۲ مورد توجه قرار داده و در راستای پویایی پهنه‌های تعریف‌شده، اقتصاد شبانه در هر پهنه را به‌عنوان عامل مهم حیات شبانه مطرح کرده است. درحالی که برنامه‌ای برای تحقق آن ارائه نکرده‌است. اهداف طرح در دو دسته کلی «منظر» در قالب کالبد شهری و «حیات شهر» تعریف و بر این مبنای شهر را به پهنه‌های کارکردی تقسیم و برنامه‌های خردمقیاس و مبتنی بر بازدهی اقتصادی برای آن‌ها ارائه شده است. درحالی که منظر می‌تواند خوانش واقع‌گرایی از شهر در بازه‌های زمانی مختلف ارائه دهد، به این وجه از پویایی منظر شهر توجه نشده است. دیدگاه طرح جامع سیستمی از ارزش‌های

میان مسئولان ذی ربط از نظر فهم و ادراک موضوع، اشتراک مفهومی وجود ندارد. طرح مذکور تمایل دارد تصویر یک شهر غیرپویا در شب را به چالش بکشد و منجر به ظهور و بهبود برخی مناطق شبانه شود. سیاست‌های انتخابی در طرح، به دنبال پویایی شب همانند منظر روز است. اما علی‌رغم انطباق پاره‌ای از فعالیت‌های روز و شب، منظر شب مكملی مفهومی از منظر روز است نه همانند آن. با نگاهی واقع‌بینانه به مطالعات و اقدامات مدیریت شهری در خصوص منظر شبانه، عدم انسجام اقدامات و مطالعات در حوزه مراجع مداخله‌گر و عدم شناخت کامل و درست از این منظر مهم شهری، منشاء برخی اقدامات تحقق‌ناپذیر در حیات شبانه شهر خواهد بود. اقدامات و برنامه‌های ارائه‌شده متکی بر زیباسازی شهر و زیرمجموعه‌ای از برنامه‌های تزئینی شبانه محسوب می‌شود. برنامه‌هایی که در هدف‌گذاری و مدیریت اقدامات، رویکردی نمایشی و تزئینی داشته و متکی بر ساختار مکانیستی و خطی طرح جامع شهری هستند و اتکایی بر بحث گردشگری شبانه به‌عنوان پویاترین فعالیت شهر در شب ندارد.

اقدامات مهم و راهبردی در پویایی گردشگری شبانه شهر خواهد بود. تنها در مکان‌های خاصی از شهر مانند مرکز شهر فعالیت‌های شب و روز برهم انطباق دارند و این مکان نقطه عطف برنامه‌های راهبردی منظر شبانه خواهد بود. انطباق کامل مفهومی-فعالیتی در طول شبانه‌روز به‌عنوان شروط لازم و کافی برای پویایی محیط از نظر جامعه مخاطب الزامی است. همچنین حضور مخاطب در مرکز به‌عنوان مکان خاص شهر، برآمده از ساختارهای اجتماعی هستند که با گذشت زمان به‌تبع فعالیت‌های جاری مانند فعالیت‌های اقتصادی توسعه یافته‌اند. براساس استراتژی اقتصاد شبانه، نباید هدف نوآوری فرهنگی و یا فعالیتی در منظر شب در اولویت سیاست‌گذاری قرار بگیرد. شناسایی گروهی از مخاطبان منظر شبانه و تقویت پتانسیل‌های فعالیتی وابسته به گردشگری در قلمرو قابل ادراک در شب، خود عامل محرک در پویایی منظر شبانه شهر خواهد بود. طرح جامع منظر شبانه، برنامه‌ای راهبردی محسوب نمی‌شود. تهیه برنامه راهبردی منظر شب از الزامات مدیریت شهری است که تاکنون به آن نپرداخته‌اند. در بیان مفاهیم،

تصویر ۱. طرح تونل نوری میدان تجریش که در راستای اقدامات طرح منظر شبانه شهر انجام شده است. بر اساس طرح جامع شبانه، میدان تجریش یکی از محورهای منظر شبانه شناخته شده است. اقدامی که منظر شبانه را تا حد نورپردازی و روشنایی معابر تقلیل داده و بیشتر اقدامی تزئینی با بازی رنگ و نور است تا حیات‌بخش زندگی شهری. مأخذ: <https://seeiran.ir/>

فهرست منابع

touristification de la vie nocturne : une nouvelle frontière pour la recherche sur la nuit urbaine». *Cybergeo: European Journal of Geography [Online]*, Political, Cultural and Cognitive Geography, document 866, Online since 15 October 2018, connection on 19 October 2022. URL: <http://journals.openedition.org/cybergeo/29473>.

- جمشیدیان، حسین. (۱۳۹۷). حیات شبانه در شهر تهران یک مطالبه است، نه یک انتخاب، گزارشی از پنجمین نشست از سلسله نشست‌های پژوهش شهری. اداره کل اخبار چند رسانه‌ای (ایرنا پلاس). کد خبر: ۸۳۰۵۴۱۷۳. تاریخ مراجعه: ۱۳۹۹/۰۴/۲۸. URL: <https://www.irna.ir/news/83054173/>
- Emanuele, E., Giordano, Nofre Mateu, J. & Crozat, D. (2018). «La

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the authors with publication rights granted to Tourism of Culture journal. This is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

مخلص، فرنوش. (۱۴۰۱). گردشگری شبانه؛ اقدامی راهبردی یا نمایشی در مدیریت شهری؟. گردشگری فرهنگ، ۳(۱۰)، ۵۵-۵۸.

DOI: 10.22034/toc.2022.366416.1096

URL: http://www.toc-sj.com/article_159419.html

